

Friedmannove jednadžbe

Ovo je prilagodba radnog listića dostupnog [ovdje \(http://sagemanifolds.obspm.fr/examples.html\)](http://sagemanifolds.obspm.fr/examples.html).

Da bi sve funkcioniralo, osim jupyter notebooka potrebno je instalirati i Sage kernel. To se na Arch linuxu može tim redom. Drugdje je možda pogodnije naprosto instalirati Sage koji mislim dolazi sa svojim jupyter notebookom.

```
In [1]: version()
```

```
Out[1]: 'SageMath version 8.1, Release Date: 2017-12-07'
```

Postavljanje prikaza simbola korištenjem LaTeX formatiranja:

```
In [2]: %display latex
```

Deklariramo prostorvrijeme kao 4-dimenzionalnu diferencijabilnu mnogostrukost M :

```
In [3]: M = Manifold(4, 'M')
        print(M)
```

```
4-dimensional differentiable manifold M
```

Uvodimo standardne (FL)RW koordinate, koristeći metodu `chart()`, s argumentom koji je python string s razmaknuto navedenim koordinatama u sintaksi `simbol:raspon vrijednosti:LaTeX simbol` gdje je defaultni raspon vrijednosti $(-\infty, \infty)$:

```
In [4]: fr.<t,r,th,ph> = M.chart(r't r:[0,+oo) th:[0,pi]:\theta ph:[0,2*pi):\phi')
        fr
```

```
Out[4]:
```

```
(M, (t, r, \theta, \phi))
```

Definiramo skalarne varijable: Newtonovu konstantu G , konstantu prostorne zakrivljenosti $k \in \{1, 0, -1\}$, radijus zakrivljenosti R_0 , faktor skale $a(t)$, gustoća energije kozmičkog fluida $\rho(t)$ (u knjizi od Ryden to je označavano kao $\epsilon(t)$) i njegov tlak $p(t)$. Za RW metriku koristimo izraz iz Ryden (2016)

$$ds^2 = c^2 dt^2 - a^2(t) \left(\frac{dr^2}{1 - \frac{kr^2}{R_0^2}} + r^2 d\Omega \right)$$

uz napomenu da koristimo suprotni predznak metrike i da većina literature apsorpira radijus zakrivljenosti R_0 ili u konstantu zakrivljenosti $K \equiv k/R_0^2$ ili u faktor skale uz redefiniciju koordinate $r \rightarrow rR_0$ tako da postane bezdimenzionalna.

```
In [5]: var('G, Lambda, k, R0, c', domain='real')
a = M.scalar_field(function('a')(t), name='a')
rho = M.scalar_field(function('rho')(t), name='rho')
p = M.scalar_field(function('p')(t), name='p')
```

RW metriku definiramo u "-" konvenciji (tj. "čestičarska" ili "West coast", dakle obrnuto od Ryden):

```
In [6]: g = M.lorentzian_metric('g', signature='negative')
g[0,0] = c*c
g[1,1] = -a*a/(1 - k*r^2/R0^2)
g[2,2] = -a*a*r^2
g[3,3] = -a*a*(r*sin(th))^2
g.display()
```

Out[6]:

$$g = c^2 dt \otimes dt + \left(\frac{a(t)^2}{\frac{kr^2}{R_0^2} - 1} \right) dr \otimes dr - r^2 a(t)^2 d\theta \otimes d\theta - r^2 a(t)^2 \sin(\theta)^2 d\phi \otimes d\phi$$

A matrix view of the metric components:

In [7]: `g[:]`

Out[7]:

$$\begin{pmatrix} c^2 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \frac{a(t)^2}{kr^2 - 1} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & -r^2 a(t)^2 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & -r^2 a(t)^2 \sin(\theta)^2 \end{pmatrix}$$

Christoffelovi simboli su kvadratni u metričkom tenzoru pa ne ovise o konvencijama za predznake:

```
In [8]: nabra = g.connection()
g.christoffel_symbols_display()
```

Out[8]:

$$\begin{aligned}
 \Gamma^t_{rr} &= -\frac{R_0^2 a(t) \frac{\partial a}{\partial t}}{c^2 k r^2 - R_0^2 c^2} \\
 \Gamma^t_{\theta\theta} &= \frac{r^2 a(t) \frac{\partial a}{\partial t}}{c^2} \\
 \Gamma^t_{\phi\phi} &= \frac{r^2 a(t) \sin(\theta)^2 \frac{\partial a}{\partial t}}{c^2} \\
 \Gamma^r_{tr} &= \frac{\frac{\partial a}{\partial t}}{a(t)} \\
 \Gamma^r_{rr} &= -\frac{kr}{kr^2 - R_0^2} \\
 \Gamma^r_{\theta\theta} &= \frac{kr^3 - R_0^2 r}{R_0^2} \\
 \Gamma^r_{\phi\phi} &= \frac{(kr^3 - R_0^2 r) \sin(\theta)^2}{R_0^2} \\
 \Gamma^\theta_{t\theta} &= \frac{\frac{\partial a}{\partial t}}{a(t)} \\
 \Gamma^\theta_{r\theta} &= \frac{1}{r} \\
 \Gamma^\theta_{\phi\phi} &= -\cos(\theta) \sin(\theta) \\
 \Gamma^\phi_{t\phi} &= \frac{\frac{\partial a}{\partial t}}{a(t)} \\
 \Gamma^\phi_{r\phi} &= \frac{1}{r} \\
 \Gamma^\phi_{\theta\phi} &= \frac{\cos(\theta)}{\sin(\theta)}
 \end{aligned}$$

Riccijev tenzor:

```
In [9]: Ricci = nbla.ricci()
        Ricci.display_comp()
```

Out[9]:

$$\begin{aligned} \text{Ric}(g)_{tt} &= -\frac{3 \frac{\partial^2 a}{\partial t^2}}{a(t)} \\ \text{Ric}(g)_{rr} &= -\frac{2 R_0^2 \left(\frac{\partial a}{\partial t} \right)^2 + R_0^2 a(t) \frac{\partial^2 a}{\partial t^2} + 2 c^2 k}{c^2 k r^2 - R_0^2 c^2} \\ \text{Ric}(g)_{\theta\theta} &= \frac{2 R_0^2 r^2 \left(\frac{\partial a}{\partial t} \right)^2 + R_0^2 r^2 a(t) \frac{\partial^2 a}{\partial t^2} + 2 c^2 k r^2}{R_0^2 c^2} \\ \text{Ric}(g)_{\phi\phi} &= \frac{\left(2 R_0^2 r^2 \left(\frac{\partial a}{\partial t} \right)^2 + R_0^2 r^2 a(t) \frac{\partial^2 a}{\partial t^2} + 2 c^2 k r^2 \right) \sin^2(\theta)}{R_0^2 c^2} \end{aligned}$$

Ovi izrazi su, nakon zamjene $k \rightarrow kR_0$, u slaganju s [wikipedijom](https://en.wikipedia.org/wiki/Friedmann%E2%80%93Lema%C3%AAtre%E2%80%93Robertson%E2%80%93Walker_metric)

(https://en.wikipedia.org/wiki/Friedmann%E2%80%93Lema%C3%AAtre%E2%80%93Robertson%E2%80%93Walker_metric)

$$R_{tt} = -3 \frac{\ddot{a}}{a}, R_{rr} = \frac{c^{-2}(a(t)\ddot{a}(t) + 2\dot{a}^2(t)) + 2k}{1 - kr^2} R_{\theta\theta} = r^2(c^{-2}(a(t)\ddot{a}(t) + 2\dot{a}^2(t)) + 2k) R_{\phi\phi} = r^2(c^{-2}(a(t)\ddot{a}(t) + 2\dot{a}^2(t)) + 2k) \sin^2(\theta)$$

Iz dokumentacije SageManifolds paketa može se zaključiti da isti koristi "+" konvenciju za prezdnak Riemannovog tenzora, kao i "+" konvenciju za vezu Riccijevog i Riemannovog tenzora (gdje za razliku od gornje konvencije za metriku korisnik to ne može mijenjati), što znači da je nužno pisati Einsteinovu jednadžbu gravitacije u "+" konvenciji, tj.

$$R_{\mu\nu} - \frac{1}{2} g_{\mu\nu} R = + \frac{8\pi G}{c^4} T_{\mu\nu}$$

Riccijev skalar ($R^\mu{}_\mu$):

```
In [10]: Ricci_scalar = g.ricci_scalar()
         Ricci_scalar.display()
```

Out[10]:

$$\begin{aligned} r(g): M &\rightarrow \mathbb{R} \\ (t, r, \theta, \phi) &\mapsto -\frac{6 \left(R_0^2 \left(\frac{\partial a}{\partial t} \right)^2 + R_0^2 a(t) \frac{\partial^2 a}{\partial t^2} + c^2 k \right)}{R_0^2 c^2 a(t)^2} \end{aligned}$$

(Za razliku od Riccijevog tenzora koji je invarijantan na odabir konvencije za metrički tenzor, Riccijev skalar bi u drugoj konvenciji za metrički tenzor imao obrnuti predznak, npr. na gornjoj stranici wikipedije.) Uočavamo da je za statičko prostorvrijeme Riccijev skalar

```
In [11]: Ricci_scalar.expr().subs({a.expr():1, diff(a.expr(),t):0, diff(a.expr(),t,2):0
})
```

Out[11]:

$$-\frac{6k}{R_0^2}$$

dakle proporcionalan je Gaussovoj zakrivljenosti plohe (relativni minus je u ovoj konvenciji za metriku jer je zakrivljen prostorni dio). To je manifestacija Gaussovog "teorema egregium" po kojem je ekstrinzično svojstvo plohe (radijus zakrivljenosti) potpuno određeno intrinzičnom metrikom na plohi.

4-brzina kozmičkog fluida:

```
In [12]: u = M.vector_field('u')
u[0] = 1/c
u.display()
```

Out[12]:

$$u = \frac{1}{c} \frac{\partial}{\partial t}$$

Tenzor energije-impulsa T za savršeni fluid:

```
In [13]: u_form = u.down(g) # the 1-form associated to u by metric duality
T = (rho+p)*(u_form*u_form) - p*g
T.set_name('T')
print(T)
T.display()
```

Field of symmetric bilinear forms T on the 4-dimensional differentiable manifold M

Out[13]:

$$T = c^2 \rho(t) dt \otimes dt + \left(-\frac{R_0^2 a(t)^2 p(t)}{kr^2 - R_0^2} \right) dr \otimes dr + r^2 a(t)^2 p(t) d\theta \otimes d\theta + r^2 a(t)^2 p(t) \sin^2(\theta) d\phi \otimes d\phi$$

Trag od T :

```
In [14]: Ttrace = g.inverse()['^ab']*T['_ab']
Ttrace.display()
```

Out[14]:

$$\begin{array}{ccc} M & \rightarrow & R \\ (t, r, \theta, \phi) & \mapsto & -3p(t) + \rho(t) \end{array}$$

Einsteinova jednadžba gravitacije. Kako je gore navedeno, nužno u "+" konvenciji: $R_{\mu\nu} - \frac{1}{2}Rg_{\mu\nu} = \frac{8\pi G}{c^4}T_{\mu\nu}$.

Komponenta nula-nula daje **Friedmannovu jednadžbu**:

```
In [15]: E1 = Ricci - Ricci_scalar/2*g - (8*pi*G/c^4)*T
(E1[0,0]/3).expr().expand() == 0      # dividing everything by 3
```

Out[15]:

$$-\frac{8\pi G\rho(t)}{3c^2} + \frac{\frac{\partial}{\partial t}a(t)^2}{a(t)^2} + \frac{c^2k}{R_0^2a(t)^2} = 0$$

Ekvivalentan, drugačiji oblik Einsteinove jednadžbe, $R_{\mu\nu} = 8\pi G\left(T_{\mu\nu} - \frac{1}{2}Tg_{\mu\nu}\right)$, odmah daje **jednadžbu ubrzanja**:

```
In [16]: E2 = Ricci - (8*pi*G/c^4)*(T - Ttrace/2*g)
(E2[0,0]/3).expr().expand() == 0
```

Out[16]:

$$-\frac{4\pi G\rho(t)}{c^2} - \frac{4\pi G\rho(t)}{3c^2} - \frac{\frac{\partial^2}{(\partial t)^2}a(t)}{a(t)} = 0$$

Ovo se slaže s jednadžbama (4.20) i (4.49) u Ryden (2nd ed.).